

TÜRKİYE'DE KORONAVİRÜS SALGINI SÜRECİNDE ÖZEL EĞİTİM UYGULAMALARI VE YASAL DÜZENLEMELER

SPECIAL EDUCATION PRACTICES AND LEGAL REGULATIONS DURING THE CORONAVIRUS EPIDEMIC IN TURKEY

Özge ÜNLÜ¹, Bora GÖRGÜN², Bedirhan ÖZOĞUL³

ÖZ: Koronavirüs salgını Türkiye’de de olmak üzere tüm dünyada eğitim sistemini etkilemiştir. Ülkeler genel ve özel eğitim alanlarında çeşitli müdahaleler uygulamış, kararlar almış ve bu zorlu süreçte hayatlarına ve eğitimlerine devam etmiştir. Bu araştırma kapsamında Türkiye’de özel eğitim alanına dair alınan kararlar ve yapılan açıklamaların özel eğitim alanına yönelik incelenmesi ve tartışılması amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığına ait 14 açıklama ve Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığına ait sekiz genelge çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmadaki veriler nitel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma deseniyle incelenmiştir. Çalışma koronavirüs döneminde paydaşların eğitimde yetersiz olduğunu, yasal düzenlemelerin yeterli ancak geç yürürlüğe girdiğini ve koronavirüs aşılması sürecinde hazırlıksız olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkemizin bir sonraki salgın sürecinde yapılması gerekenlere yönelik önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT: The coronavirus epidemic has affected the education system all over the world, including in Turkey. Countries have implemented various interventions in the fields of general and special education, made decisions, and continued their lives and education in this difficult process. Within the scope of this research, it is aimed to examine and discuss the decisions taken and the explanations regarding the field of special education in Turkey. Within the scope of the research, 14 statements from the Presidency of the Republic of Turkey and the Ministry of National Education and eight circulars from the Ministry of Interior of the Republic of Turkey were included in the study. The data in the research were analyzed with descriptive research design, one of the qualitative research methods. The study reveals that the stakeholders are insufficient in education during the coronavirus period, the legal regulations are sufficient but come into effect late, and the coronavirus vaccination process is unprepared. Suggestions were made regarding what to do in the next epidemic process in our country.

Keywords: Coronavirus, Special Education, Legal Regulations

Anahtar sözcükler: Koronavirüs, Özel Eğitim, Yasal Düzenlemeler

Bu makaleye atf vermek için:

Ünlü, Ö., Görgün, B. ve Özoğul, B. (2023). Türkiye’de koronavirüs salgını sürecinde özel eğitim uygulamaları ve yasal düzenlemeler, *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(3), 2118-2132

Cite this article as:

Ünlü, Ö., Görgün, B. ve Özoğul, B. (2023). Special education practices and legal regulations during the coronavirus epidemic in Turkey. *Trakya Journal of Education*, 13(3), 2118-2132

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir/Türkiye, ozgezybk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2569-2851

² Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir/Türkiye, bboorraagorgun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9080-5667

³ Arş. Gör., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir/Türkiye, bedirhan.ozogul.96@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0113-4858

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The aim of the study is to identify the precautions taken by the actors of the Turkish education system against the COVID-19 pandemic and to investigate the impact of these precautions on special education institutions, parents, and individuals with special needs.

Research Questions: What is the impact of the circulars issued by the Presidency of the Turkish Republic and the Ministry of Interior on special education institutions?

What are the effects of the circulars issued by the Presidency of the Turkish Republic and the Ministry of Interior on people with special needs and their parents?

Background: One of the areas where the COVID-19 pandemic has had a negative impact on social life due to the fear of coming into contact with people infected with the coronavirus (Lin, 2020) in schools. Many countries have stopped face-to-face classes due to the pandemic and have tried to continue classes through distance learning or virtual environments, including nights and even weekends (Daniel, 2020). The decision by schools to suspend face-to-face instruction affected more than 90% of students worldwide (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO, 2020). After the education and training process was suspended from March 11, when the first case occurred in Turkey, education, and training continued from that date with various applications such as distance learning and face-to-face teaching. Restrictions imposed to protect public health impact people around the world and create differences in the lives of people with special needs (Hughes and Anderson, 2020). For these reasons, the overall aim of this study is to examine the special education interventions that were implemented in Turkey during the coronavirus epidemic.

Method

Descriptive research design, one of the qualitative research methods, was used in this study (Saban & Ersoy, 2019). This method provides an opportunity to analyze in depth a phenomenon that is not under the control of the researcher through the questions "Why?" and "How?" (Yıldırım & Şimşek, 2016). In this study, a research topic is described in detail and examined in depth in a real environment (Birinci et al., 2009). In this research, data were collected by reviewing documents (Bowen, 2009). In this sense, the first step was to identify the circulars and measures that were suitable for the inclusion criteria of the study. In the second step, the measures and circulars were examined in detail, and in the third step, the files examined were converted into an online file and recorded in the online database. In the fourth and final step, the data obtained from the measures and circulars are analyzed through document analysis.

Findings

In examining the results, it is found that one of the important decisions in the measures and circulars is the decision to exempt individuals with autism and severe mental retardation and their caregivers from curfews during the coronavirus period. Apart from granting permission only during curfew, the standard of living of these individuals can be improved by scheduling social interaction and sports activities. Educators and families who are not satisfied with distance education prefer face-to-face education.

Discussion and Conclusion

Looking at the decisions of the National Ministry of Education, it is noticeable that special education schools continue face-to-face instruction, but mainstreaming students among students with special needs cannot benefit from it. For this situation to improve, planning and provision for mainstreaming pupils is needed. Another cornerstone of inclusive education is classes for special needs students. No decision has been found on the use of these spaces. At the same time, it is suspected that due to the fact that teaching placements cannot be held face to face, an arrangement may be required for the training of special education student teachers who are in their final year of coronavirus. In conducting the study, a pattern emerges from the older to the younger in relation to coronavirus vaccination. Even if severely mentally handicapped people are vaccinated during this period, they should be included in this system more quickly because their immune systems are weaker.

GİRİŞ

Koronavirüs 2019 yılının son aylarında bulaşıcı bir hastalık olarak ortaya çıkmıştır. İlk vakanın 17 Kasım 2019 tarihinde oluşmasından dolayı 2019 yılını belirtmek adına Covid-19 ismiyle adlandırılmış ve akabinde 2020 yılında dünyayı etkisi altına almıştır (Power, Dolby ve Thorne, 2021). Dünyanın sadece bir bölümünü ilgilendiren bir sağlık problemi olarak başlayan COVID-19 insanların artan hareketliliği ve virüsün hızlı bulaşma özelliğine bağlı olarak kısa sürede küresel bir salgın haline gelmiştir. Antarktika kıtası harici ve Çin dışında 113 ülkede vakaların görülmesi nedeniyle 11 Mart 2020 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19 küresel çapta salgın olarak kabul edilmiş ve açıklanmıştır (WHO, 2020). Vaka sayıları pek çok ülkede farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar nüfus ve demografik özellikler gibi yaşam standartlarına göre değişse de testlerin raporlanması ve hastalık stratejisi gibi diğer faktörler de etki etmeye devam etmektedir. Ülkemizde ilk vaka 11 Mart 2020'de görüldükten sonra 20 Mayıs 2020 tarihinde dünya genelinde 4.731.458 vaka, 316.169 ölüm varken ülkemizde 151.615 vaka ve 4.199 ölüm olduğu resmi kanallarla bildirilmiştir (Şirin ve Özkan, 2020).

Koronavirüsün bulaşma riskinin yüksek olması ve virüsün farklı yaş gruplarındaki öldürücü etkisi, bu virüsü 21. yüzyılın en önemli sağlık sorunu haline getirmiştir (Üstün ve Özçiftçi, 2020). İnsanlık tarihinde ilk kez bir salgın küresel manada tüm ülkelerin sağlık, ekonomi ve eğitim kurumlarının işleyişini, ulaşım, ticaret ve turizm sektörleri ile hizmet sektörlerini derinden etkilemiştir. Bu olumsuz etkilenme sonucunda neredeyse tüm ülkeler, sosyal yaşamın olduğu hizmet sektörlerinde çeşitli tedbirler alma zorunluluğu duymuştur (Mengi ve Alpdoğan, 2020). Koronavirüs taşıyan kişilerle temasa geçme korkusu (Lin, 2020) nedeniyle salgının toplum yaşantısına olumsuz etkisinin görüldüğü alanlardan birisi de okullardır. Pek çok ülke salgın ile birlikte birbirleri ile benzer şekilde yüz yüze eğitime son vermiş ve uzaktan ya da sanal ortamlarda gece hatta hafta sonlarını da kapsayan bir şekilde eğitim öğretim sürecini devam ettirmeye çalışmıştır (Daniel, 2020). Okulların yüz yüze eğitime ara verme kararı dünyadaki öğrenci nüfusunun %90'ından fazlasını etkisi altına almıştır (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- UNECSO, 2020). Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla eğitim öğretim sürecine ara verildikten sonra uzaktan ve yüz yüze olacak şekilde farklı uygulamalar ile eğitim öğretimin sürdürülmüş olduğu görülmektedir. Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde öğrenci ve öğretmenin iletişim halinde olması amacıyla 2012 yılında kurulan Eğitim ve Bilişim Ağı'nın (EBA) altyapısı genişletilmiş ve Türkiye Radyo Televizyon (TRT) kurumu ile iş birliği gerçekleştirilmiştir. Salgın sürecinde tüm öğrencilerin kolaylıkla erişim sağlaması için derslerin, EBA TV kanalı ile EBA Canlı Ders Platformu üzerinden yapılması kararı alınmıştır. 23 Mart 2020 tarihinde EBA TV; İlkokul, Ortaokul ve Lise olmak üzere 3 ayrı kanal üzerinden uzaktan eğitim için yayın hayatına başlamıştır. EBA ilkököl bünyesinde okul öncesi eğitim ve özel eğitime yönelik içerikler tasarım beceri atölyesi adı altında yayımlanmıştır. Ders aralarında öğrencilere eğitici ve eğlendirici etkinlikler sunulması amacıyla "Etkinlik Kuşağı" adında bir programa yer verilmiştir. Ayrıca tüm Türkiye'de öğrencilerin ve ailelerin psikolojik dayanıklılığını desteklemek amacıyla rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan uzmanlar psikolojik danışma gerçekleştirmeleri için görevlendirilmiştir (Özer, 2020). Salgın sürecinin ilk etkileri incelendiğinde genel anlamda küresel olarak ilk adım olarak eğitim öğretim sunma şeklinde bir değişikliğe gidilmiş olduğu görülmektedir.

Özel gereksinimli bireylerin bağışıklıklarının güçlü olmamasından dolayı virüslere karşı daha savunmasız oldukları bilinmektedir (Grier, Lunsy, Sullivan, & Casson, 2020; Soylu, Dursun, Savas-Erdeve, Öztöp, & Devci, 2019). Bununla birlikte mevcut COVID-19 sürecinde özel gereksinimli bireyler normal gelişim gösteren akranlarına göre dış etkilere çok daha açık hale gelmiştir (ECW, 2020; WHO, 2017). Salgın sürecinde okulların kapanması ve özel gereksinimli bireylere sunulan eğitimin sektöre uğramasının özel gereksinimli öğrenci ve aileleri üzerindeki olumsuz etkileri birçok araştırmada vurgulanmaktadır (Atlas, vd., 2020; ElSahel-Elhage, 2021; Şenol & Yaşar, 2020). Karantinalar, özel gereksinimli bireylerin davranışlarının süresini ve yoğunluğunu arttırmış ve ebeveynlerini çaresiz bırakmıştır. Okulların kapanması, özel gereksinimli bireylerin sosyal hayatı ve bakımı açısından rutinlerinin bozulmasına sebep olmuştur (World Economic Forum, 2020). Farklı bireysel özelliklere sahip bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamının ilk akla gelen yolu okul ortamında eğitimidir. Salgın durumunun özel gereksinimli bireyleri normal gelişim gösteren akranlarına göre çok daha fazla etkilediği görülmektedir (WHO, 2017). Okulların kapanması, Türkiye'deki 1,440,577 özel gereksinimli öğrencinin öğrenme sürecini doğrudan etkilemiştir (Karabulut, 2020). Bu

tip önemli değişikliklerden önce, rutinlerine bu derece bağlı olan özel gereksinimli bireylere mevcut durum ve düzenlemeler açıklanmalı, gerçekleştirilecek değişiklikler ve alınmış kararların uygulaması için ise özellikle planlama ve hazırlık yapılmalıdır (Macaroglu-Akgul, 2012). Çünkü özel gereksinimi olan çocuklar günlük rutinleri bozulduğunda yoğun kaygı yaşayabilmekte ve istenmeyen davranışlar gösterebilmektedir. Ayrıca özel gereksinimi olan çocuklar yeni bir rutine alışana kadar geçen sürede eğitim alamadıkları için gelişimlerinin ilerlemesi durabilmekte, gerileyebilmekte ve temel becerileri geliştirme süreci yavaşlayabilmektedir (Lee, 2020). Bu etkileri en aza indirmek amacıyla özel gereksinimli bireyler için gerçekleştirilmiş olan çalışmalar olduğu görülmektedir. Salgın sürecinde özel gereksinimli öğrencilerin eğitimleri incelendiğinde EBA, EBA TV, Canlı dersler, Özelim Eğitimdeyim, İçimdeki Hazine gibi uzaktan eğitim uygulamaları ve yazılımlar bu bağlamda kullanılan içerikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yücesoy-Özkan, Kaya, Gülboy, Altun ve Öncül, 2020). Millî Eğitim Bakanlığı, özel eğitim öğretmenleriyle birlikte 400'den fazla video, farklı konularda 20'den fazla internet tabanlı eğitim uygulaması, 25 konuda uyarlanmış aktivite çalışması hazırlamıştır (MEB, 2020a). Özel eğitim alanındaki öğretmenlerin özellikle uzaktan öğretim sürecinde EBA'yı ders planlamasında en çok kullandıkları kaynak olarak belirttikleri görülmektedir (Mengi ve Alpdoğan, 2020).

Halkın sağlığını korumak ve eski sağlıklı günlere dönmek için gerçekleştirilen kısıtlamalar dünya çapında tüm insanları etkilediği gibi özel gereksinimli bireylerin yaşamlarında da farklılıklara yol açmıştır (Hughes ve Anderson, 2020). Bu süreçte devletlerin almış oldukları kararlar günlük yaşamın her alanını olduğu gibi eğitim öğretim sürecini ve özel gereksinimli bireyleri de etkilemiştir. Bu araştırmanın amacı koronavirüs salgınında Türkiye'de alınan tedbirleri diğer ülkelerde alınan kararlarla karşılaştırmak, özel eğitim açısından kararların işlevini ve karar alma zamanlarını incelemek ve bu incelemeler doğrultusunda olası bir tekrar küresel salgın ihtimalinde özel gereksinimli bireylerle ilgili alınacak yeni kararlara ışık tutmaktır. Salgın sürecinin başından araştırmanın gerçekleştirildiği 2022 yılı mayıs ayı sonuna kadar geçen sürede Türkiye'de alınan koronavirüs tedbirleri özel eğitim hizmetleri ve özel gereksinimli bireyler açısından incelenmiş ve aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açıklanan tedbirlerin ve Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelgelerin özel eğitim kurumları üzerindeki etkileri nelerdir?

2. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açıklanan tedbirlerin ve Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelgelerin özel gereksinimli bireyler ve bu bireylerin aileleri üzerindeki etkileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma deseni kullanılmıştır (Saban ve Ersoy, 2019). Betimsel araştırma deseni niçin ve nasıl sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edemediği bir olguyu derinlemesine inceleme olasılığı veren bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada sınırları belirlenmiş bir araştırma konusu gerçek ortamda ayrıntılı olarak betimlenmiş ve incelenmiştir (Birinci, vd., 2009). Bu doğrultuda koronavirüs salgınında ilgili resmî kurumlar tarafından alınan tedbirlerin ortaya konması ve bu tedbirlerin özel eğitim kurumları, özel gereksinimli bireyler üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada veriler elektronik materyallerden anlam çıkarmak ve anlayış kazanmak amacıyla döküman incelemesi (Bowen, 2009) yoluyla toplanmıştır. Döküman incelemesi süreci dört aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açıklanan tedbirlerin ve Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelgelerin incelenmesi amacıyla dahil etme ve kapsam dışı ölçütleri belirlenmiştir.

Bu aşama sonucunda dahil etme ölçütleri;

Koronavirüs salgını ile ilgili alınan kararların Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açıklanan tedbirler içerisinde veya Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelge içerisinde yer alması, açıklanan tedbirlerin ve yayımlanan genelgenin genel eğitim ve özel eğitimle ilgili olması, yurtdışında alınan kararların genel

eğitim ve özel eğitimle ilgili olması, aşı ile ilgili alınan kararların özel gereksinimli bireylerle ilgili olmasıdır.

Kapsam dışı bırakma ölçütleri ise sağlık, adalet, sosyal hayat vb. alanlarla ilgili açıklanan tedbir veya yayımlanan genelge maddesi olması, odak noktasının özel gereksinimli bireyler yerine normal gelişim gösteren bireyler olmasıdır.

Koronavirüs salgını ile ilgili 31.01.2020-31.05.2022 tarihleri arasında yayınlanan üç adet Cumhurbaşkanlığı genelgesi, 321 adet İçişleri Bakanlığı genelgesi ve MEB tarafından yayınlanan bir adet uygulama rehberi bulunmaktadır. Bu kapsamda dahil etme ölçütlerini karşılayan 14 adet Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı açıklaması ve sekiz adet Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Genelgesi dahil edilmiştir. İkinci aşamada çalışmaya dahil edilen açıklamalar ve genelgeler ayrıntılı olarak incelenmiş ve incelenen veriler bir tablo haline getirilmiştir. Üçüncü aşamada araştırmacıların iş birliği içinde çalışabilmeleri için bu tablonun yer aldığı dosya çevrimiçi veri tabanına kaydedilmiştir. Dördüncü aşamada açıklamalar ve genelgelerden elde edilen veriler doküman analizi yoluyla çözümlenmiştir. Yapılan incelemeler sonucu kod ve temalar belirlenmiştir. Elde edilen temalar; şekiller ve tablolar aracılığıyla görselleştirilmiş ve bulgular bölümünde sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlilik

Nitel çalışmalarda araştırmacılar çalışmanın geçerliğini arttırmak için bir konu hakkında detaylı bilgi vermeli, çokça betimlemeler yapmalı ve veriler oldukça detaylı şekilde olarak raporlaştırmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016; Baltacı, 2019). Bu araştırma kapsamında da araştırmacılar koronavirüs salgınında yapılan açıklamalar ve yayımlanan genelgeler hakkında ayrıntılı bilgi vermişlerdir.

Araştırmacılar güvenirliliği arttırmak için araştırmanın verilerini toplama, analiz etme ve sonuçlara ulaşma gibi farklı aşamalarda uzlaşma noktaları oluşturmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmada özel eğitim alanında doktora derecesine sahip bir uzman teyit inceleme tekniği (Yıldırım ve Şimşek, 2016) kullanarak araştırmacıların kullandığı yöntem doğrultusunda araştırmanın bulgularını incelemiştir. Bununla birlikte ikinci araştırmacı güvenirlilik için birinci araştırmacının Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı açıklamalarından ve Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı genelgelerinden elde ettiği verilerden oluşturduğu kod ve temaları birlikte incelemiştir. Kodlayıcılar arası güvenirlilik hesaplanırken “*Güvenirlilik = Görüş Birliği Sayısı / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı*” formülünden yararlanılmıştır (Miles ve Huberman, 2015). İki araştırmacı arası kodlayıcı güvenirliliği %96 olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada koronavirüs salgınında Türkiye’de alınan tedbirlerin özel eğitim açısından incelenmesi ve bu tedbirlerin özel gereksinimli bireylere ve ailelerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Sokağa çıkma kısıtlaması kapsamında İçişleri Bakanlığı’nca 16 adet genelge/duyuru yayımlanmıştır. Okulların eğitim ve öğretim dönemlerinde uzaktan eğitim ya da yüz yüze eğitimle devam etmesiyle ilgili 16 adet Millî Eğitim Bakanlığı basın açıklaması ve dört adet haber sitesi taranmıştır. İlgili genelge ve açıklamalar incelendikten sonra aşağıda yer alan temalar oluşturulmuş ve elde edilen bulgular bu başlıklar altında verilmiştir.

Sokağa Çıkma Kısıtlamaları

İçişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamalar incelendiğinde Türkiye’de ilk kez sokağa çıkma kısıtlamalarının 3 Nisan 2020 tarihinde uygulanmaya başladığı görülmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2020b). Özel eğitim hizmeti almakta olan bireyler bu tarihten itibaren rehabilitasyon merkezlerinde eğitime devam edebilmeleri amacıyla sokağa çıkma kısıtlamalarından muaf tutulmuştur. 16 Nisan 2020 tarihine kadar yayımlanmış olan iki farklı genelge/duyuruda özel gereksinimli bireylerle ilgili bir bilgi verilmezken, 16 Nisan 2020’de yayımlanan İçişleri Bakanlığı duyurusunda “Otizm, ağır mental retardasyon, down sendromu” gibi “Özel Gereksinimi” olanlar ile bunların veli/vasi veya refakatçileri sokağa çıkma kısıtlamasından muaf tutulmuştur” maddesine yer verilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2020c). 21 Nisan 2020 tarihinden itibaren yayımlanmış beş genelge/duyuruda özel gereksinimli bireylerle ilgili maddeler aynen yayımlanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2020d). 17 Haziran 2020 tarihli İl Hıfzısıhha Meclis kararıyla maskeleri ağız ve burnu tam kapatacak şekilde takmanın zorunlu olduğu ve uymayanların

idari para cezasıyla karşılaşacakları açıklanmıştır. Ancak bu meclis kararında özel gereksinimli bireylerle ilgili bir maddeye yer verilmemiştir (İçişleri Bakanlığı, 2020e). “81 İl Valiliğine Kademeli Normalleşme Tedbirleri Genelgesi Gönderildi” başlıklı duyuruyla birlikte sokağa çıkma kısıtlamalarının hafta içi ve hafta sonu dahil olmak üzere 1 Temmuz 2021 tarihinden itibaren normale döneceği ve tamamen normale dönüşün başladığı açıklanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2021d). Sokağa çıkma kısıtlamalarına ilişkin özel gereksinimli bireylere yönelik ayrı bilgilendirmelerin yapılmadığı ve yazılı içerik paylaşımının olmadığı görülmüştür.

Kontrollü Normalleşme Süreci

“Koronavirüs ile Mücadelede Kontrollü Normalleşme Süreci” isimli 2 Mart 2021 tarihli İçişleri Bakanlığı duyurusunda iller dört ayrı risk grubuna bölünmüş ve her risk grubuna farklı kısıtlamalar getirilmiştir. Bu kısıtlamalardan muaf kişiler, daha önceki duyurularda belirtilen kişilerdir maddesiyle belirtilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2021a). İçişleri Bakanlığı tarafından “81 İl Valiliğine Kısmi Kapanma Genelgesi Gönderildi” başlıklı 14 Nisan 2021 tarihinde yayımlanan duyuruda iki hafta boyunca hafta içi 19.00-05.00 saatleri arasında; hafta sonları ise Cuma 19.00 ile Pazartesi 05.00’e kadar kısmi kapanma tedbirlerinin alınacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda engelli vatandaşlarımıza uzaktan çalışma kapsamında kolaylık gösterileceği ve arabayla markete gidebilecekleri belirtilmiştir. Özel gereksinimli bireylerin ve refakatçilerinin muafiyetinden bu duyuruda tekrar bahsedilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2021b). İçişleri Bakanlığı’nın Koronavirüsle mücadele kapsamında 14 Nisan’dan itibaren son genelgesi olan 1 Haziran 2021 tarihli “Haziran Ayı Normalleşme Tedbirleri Genelgesi” ne kadar toplamda dört genelge yayımlanmış ve hepsinde engelli vatandaşların arabayla markete gitmesi ve özel gereksinimli bireylerin ve refakatçilerinin muafiyeti belirtilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2021c).

İçişleri Bakanlığı’nca 26 Haziran 2021 tarihinde yayımlanan “81 İl Valiliğine Kademeli Normalleşme Tedbirleri Genelgesi Gönderildi” başlıklı duyuruda kalıcı normalleşme sürecinin başlamasına dair ilk adımlar atılmıştır. Faaliyetlerine ara verilmiş iş yerleri, kısıtlamalara uğrayan toplu taşımalar ve kısıtlanan kamu kurum ve kuruluşlarındaki mesailer tekrardan normale döndürülmüştür (İçişleri Bakanlığı, 2021d). Türkiye’deki insanlar neredeyse haziran ayından itibaren dokuz ay boyunca normalleşme tedbirleri kapsamında maske, mesafe kuralları hariç tüm kısıtlamaların geride kaldığı bir hayata geçmiştir. Artan aşılama oranı ve vaka sayılarındaki düz-düşey yöndeki ilerlemelerle birlikte İçişleri Bakanlığı tarafından son olarak yayımlanan genelgede HES kodu uygulamasının ve negatif PCR testi isteme uygulamalarının kalktığı açıklanmıştır. Açık alanlarda ve sosyal mesafenin uygulanabileceği kapalı alanlarda maske takma zorunluluğu da kaldırılmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2022).

Okullarda Uzaktan Eğitim Dönemi

Eğitim sürecine ilişkin 12 Mart 2020 tarihinde Millî Eğitim Bakanı Selçuk’un yaptığı açıklamayla 16-23 Mart tarihleri arasında derslerin yapılmayacağı, 23-30 Mart tarihleri arasında ise telafi eğitimlerinin yapılacağı açıklanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020b). Ancak bu açıklamada özel gereksinimli öğrencilerin derslere devam edip etmeme durumlarına değinilmemiştir. 25 Mart 2020 tarihinde Bakan Ziya Selçuk’un yaptığı açıklamayla uzaktan eğitimin 30 Nisan’a kadar devam edeceği ilan edilmiştir (TRT Haber 1, 2020). Aynı gün “Özelim Eğitimdeyim” uygulamasının hayata geçirildiği duyurulmuştur (TRT Haber 2, 2020). Bu uygulama Uzaktan Eğitim sürecinde özel gereksinimli bireylerin eğitimiyle ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri olarak ele alınabilir.

Bir diğer basın açıklaması 29 Mart tarihinde eğitimin 31 Mayıs’a kadar uzaktan eğitimle devam edeceği açıklanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020c). 3 Haziran’da yapılan basın toplantısıyla ise 19 Haziran’da uzaktan eğitimin tamamlanıp 31 Ağustos’ta yüz yüze telafi derslerine başlanmasının planlandığı açıklanmış ancak bu iki açıklama ve arada geçen süreçte özel gereksinimli bireylerin eğitimleriyle ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020d). Millî Eğitim Bakanlığı 31 Ağustos 2020 tarihinde okulların uzaktan eğitimle 21 Eylül’e kadar devam edeceğini açıklanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020e). Sağlık Bakanlığı’yla yapılan görüşmelerin ardından temizlik ve mesafe kurallarına dikkat edilerek 8 Eylül’de okul öncesi ve 1’inci sınıf öğrencilerinin uyum haftasında 1 gün, diğer haftalarda 2 gün okulda yüz yüze eğitime alınacağı açıklanmıştır. 16 Kasım’a kadar kademeli olarak yüz yüze eğitime devam edilmiştir (TRT Haber 3, 2020). 16 Kasım’da bir hafta ara tatile gidilse de 25 Kasım’da Bakan Selçuk’un yaptığı açıklamayla okullar 4 Ocak’a kadar uzaktan eğitime devam etmiştir (Hürriyet, 2020).

Eğitim-öğretimde yeni döneme girilirken ilkokullarda sınav yapmama, ortaokul ve liselerde birinci döneme ait puanlar üzerinden değerlendirme yapma, sınava giremeyenlerin okul ortamında

temizlik ve hijyene dikkat ederek sınavlarına girme kararı alınmıştır. İlkokul, ortaokul ve liselerde uzaktan eğitimin 2020-2021 eğitim öğretim yılı birinci döneminin son günü olan 22 Ocak'a kadar devam edeceği açıklanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020f). Yeni dönemin 15 Şubat'ta başlayacağı ifade edilen bu basın açıklaması da dahil olmak üzere salgının başından 15 Şubat'a kadar yapılan açıklamalarda "Özelim Eğitimdeyim" uygulaması dışında hiçbir açıklamada özel gereksinimli bireyler, eğitimleri ve okullarıyla ilgili özel bir bilgi verilmediği görülmüştür.

Kademeli Yüz Yüze Eğitime Geçiş

Kademeli eğitim sürecine ilişkin 27 Şubat 2021 tarihinde yeni eğitim-öğretim dönemiyle ilgili Millî Eğitim Bakanlığı'ndan bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamada 1 Mart'ta resmi/özel ana sınıflarında, ilkokullarda, 8'inci ve 12'nci sınıflarda yüz yüze eğitime başlanacağı ifade edilmiştir. Yine bu açıklamada 1 Mart'ta özel eğitim okul ve sınıflarında da yüz yüze eğitime başlanacağı belirtilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021a). Bu açıklama özel eğitim okul ve sınıflarıyla ilgili yapılan ilk açıklama olmuştur.

Eğitim öğretim sürecine daha önce 1 Mart tarihinde yüz yüze başlanacağı söylene de bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik kapsamında düşük ve orta riskli illerimizde okul öncesinde tam gün, ilkokullarda haftada 2 gün, 5-6-7'nci sınıflarda haftada 2 gün, 8'inci sınıflarda haftada 12-22 saat, Lise hazırlık sınıfları ile 9-10-11'inci sınıflarda haftada 2 gün, 12'nci sınıflarda haftada 16-24 saat eğitime yüz yüze devam edileceği belirtilmiştir. Yüksek ve çok yüksek riskli illerimizde okul öncesinde tam, ilkokullarda haftada 2 gün, 8.sınıflarda haftada 12-22 saat, 12'nci sınıflarda 16-24 saat eğitime yüz yüze devam edilirken bu kapsamda belirtilmeyen sınıflarda uzaktan eğitimle eğitime devam edileceği belirtilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021b). Özel gereksinimli öğrenciler için hizmet veren özel eğitim okul ve sınıflarının ise ülke genelinde tam zamanlı yüz yüze eğitime başlayacağı açıklanmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı 29 Mart 2021 tarihinde daha önceden illerin risk durumlarına göre yapılan yüz yüze eğitim planlarında değişikliğe gitmiş ve tüm okul öncesi, ilkokul ve 8'inci sınıf ile 12'nci sınıflarda yüz yüze eğitime devam edilmesi kararını almıştır. Kalan sınıflarda İl Hıfzıssıhha Meclislerinden çıkacak karara göre hareket edileceği belirtilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021c). Özel gereksinimli öğrenciler için hizmet veren özel eğitim okul ve sınıflarında da bu basın açıklamasıyla yüz yüze eğitime devam edileceği açıklanmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı'nca 13 Nisan 2021 tarihinde yapılan açıklamayla 15 Nisan'dan itibaren ilkokullarda, ortaokullarda (8'inci sınıflar hariç) ve liselerde (12'nci sınıflar hariç) uzaktan eğitime geçileceği açıklanmıştır. Diğer sınıflarda yüz yüze eğitime devam edilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021d). Cumhurbaşkanlığı Kabine Toplantısı'ndan çıkan kararlar doğrultusunda tüm eğitim-öğretim kurumlarında 29 Nisan-17 Mayıs arası yüz yüze eğitime ara verildiği 26 Nisan'da yapılan basın açıklamasıyla bildirilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021e). 12 Mayıs'ta yapılan bir diğer açıklamayla Koronavirüs tedbirleri kapsamında uzaktan eğitimin 17 Mayıs'tan itibaren tüm eğitim öğretim kurumlarında devam edeceği açıklanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021f). 17 Mayıs'tan sonra özel eğitim kurumlarının da uzaktan eğitim vereceği belirtilmiş ve 17 Mayıs-1 Haziran tarihleri arasında okul öncesi eğitim kurumları, özel gereksinimli öğrencilerimizin özel eğitim okul ve sınıfları, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile 8'inci ve 12'nci sınıfların destekleme ve yetiştirme kursları/takviye kurslarında yüz yüze eğitime geçileceği ve diğer kademelerin hepsinde uzaktan eğitime devam edileceği açıklanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021g).

Kademeli yüz yüze eğitime geçişte Millî Eğitim Bakanlığı'nın bir diğer basın açıklaması da 20 Mayıs 2021 tarihinde yapılmış ve 2020-2021 eğitim öğretim yılının ikinci dönem ölçme ve değerlendirmelerinin nasıl yapılacağı açıklanmıştır. İlköğretim 3. sınıfa kadar öğrencilerin birinci dönemde olduğu gibi yüz yüze eğitime katılım, çevrimiçi derslere katılım, derse olan ilgisi, kişisel ve akademik gelişimlerine göre değerlendirileceği bildirilmiştir. 4. sınıf ve ortaokul kademesindeki öğrenciler için sınav notu hali hazırda var olan öğrencilerin tekrar sınava girerek sınav notunu yükseltebileceği ya da var olan notunun aynı kalabileceği söylenmiştir. Sınavlara katılıp katılmama öğrenci ve velilerin tercihine bırakılmış, eğer öğrenciler sınavlara katılmak istemezse birinci dönemin notuna göre değerlendirilecekleri söylenmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021h).

Türkiye'de okulların Millî Eğitim Bakanlığı kararıyla 2 Temmuz 2021'de bitmesiyle birlikte telafi eğitimi almak isteyen öğrencilere başvurularını yapmak kaydıyla 5 Temmuz-31 Ağustos tarihleri arasında "Telafide Ben de Varım" programıyla eğitimler verilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021j). Kademeli yüz yüze eğitim dönemi olarak değerlendirilen 2020-2021 eğitim öğretim yılından sonra

2021-2022 eğitim öğretim yılına tam zamanlı yüz yüze eğitimlerle başlanmıştır. Bu eğitim öğretim döneminde alınan kararların en büyük sebeplerinden birisi aşı konusunda Türkiye'nin büyük bir yol kat etmesi, bir diğeri ise okulların kapalı alanlarının sürekli dezenfekte edilmesi olmuştur. 5 Eylül 2021 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı tarafından "Okullarda Covid-19 Pozitif Vaka Çıkması Durumunda Yapılması Gereken Uygulamalar Rehberi" adıyla bir adet rehber yayınlanmıştır. Bu rehber incelendiğinde Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı, sınıfa pozitif vaka çıktığında öğrenciler ve öğretmenler izlenerek okula devam edeceklerdir ancak 10 gün içerisinde ikinci bir vaka çıkması durumunda öğrencilerin hepsi yakın temaslı olarak değerlendirilecek ve evde 14 gün boyunca istirahat edeceklerdir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021m). Ancak ardından çıkan güncellemeyle öğrencilerde belirtilerin görülmemesi durumunda beşinci günde yapılacak PCR testi sonucu negatif çıkarsa karantina süresi sona erdirilerek okullarda yüz yüze eğitime devam edeceklerdir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021n). 6 Eylül 2021 tarihi itibarıyla başlayan yeni eğitim öğretim dönemi Türkiye'de normal eğitime dönüşün başlangıcı olmuştur (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021k).

Tablo 1.

Pandemi sürecinde özel eğitim okulları için alınan kararlar

Başlangıç Tarihi	Durumu	Bitiş Tarihi	Süre
12 Mart 2020	Uzaktan	19 Haziran 2020	99 Gün
19 Haziran 2020	Yaz tatili	31 Ağustos 2020	73 Gün
31 Ağustos 2020	Uzaktan	16 Kasım 2020	77 Gün
16 Kasım 2020	Ara tatil	25 Kasım 2020	9 Gün
25 Kasım 2020	Uzaktan	22 Ocak 2021	58 Gün
22 Ocak 2021	Yarıyıl tatili	15 Şubat 2021	24 Gün
15 Şubat 2021	Uzaktan	1 Mart 2021	14 Gün
1 Mart 2021	Risk durumuna göre kısmen yüz yüze	29 Mart 2021	28 Gün
29 Mart 2021	Tamamen Yüz yüze	15 Nisan 2021	17 Gün
15 Nisan 2021	Sınıflara Göre Kısmen Yüz yüze	29 Nisan 2021	14 Gün
29 Nisan 2021	Uzaktan	17 Mayıs 2021	18 Gün
17 Mayıs 2021	Sınıflara göre kısmen yüz yüze	1 Haziran 2021	15 Gün
1 Haziran 2021	Sınıflara Göre Kısmen Yüz yüze	8 Haziran 2021	7 Gün
8 Haziran 2021	Tamamen Yüz yüze	2 Temmuz 2021	24 Gün

Tablo 1'de görüldüğü üzere ülkemizde 12 Mart 2020'den 8 Haziran 2021'e kadar olan 453 günlük süreçte özel eğitim okulları 106 günlük tatiller dışarıda bırakıldığında 347 günün 266 günü tamamen uzaktan, 41 günü tamamen yüz yüze, 36 günü sınıflara göre kısmen yüz yüze, 28 günü risk durumuna göre kısmen yüz yüze olacak şekilde eğitime devam etme kararları alınmıştır. Ülkemizin batısında komşumuz Yunanistan'da 12 Mart 2020 ve 21 Haziran 2021 arasında 107 gün ara tatiller çıkartıldığında 362 günlük normal gelişim gösterenler için eğitim sürecinde okullar 130 gün kapalı, 127 gün kısmen yüz yüze ve 105 gün tamamen yüz yüze olacak şekilde eğitime devam etmiştir. Ülkemizin doğusundaki komşumuz İran'da 12 Mart 2020 ve 21 Haziran 2021 arasında 106 gün ara tatiller çıkartıldığında 357 günlük normal gelişim gösterenler için eğitim sürecinde okullar 216 gün kısmen yüz yüze ve 141 gün kapalı olarak eğitime devam ederken hiçbir zaman tamamen yüz yüze eğitime geçme kararı alınmamıştır (Unesco, 2022).

Türkiye'de Aşılama

Türkiye'de ilk aşığı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın 13 Ocak 2021 tarihinde olmasının ardından yaşlı vatandaşlardan gençlere doğru bir takvimle aşılamanın devam edeceği açıklanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2021). 27 Mayıs 2021 tarihinde 40 yaş üstü vatandaşların aşılandığı süre zarfında Sağlık Bakanı Koca sosyal medyadan yaptığı açıklamayla "...tam bağımlı orta düzey ve ağır engelli vatandaşlarımızın aşılanması başlıyor..." bilgisini vermiştir (TRT Haber 4, 2021). Ayrıca öncelikle köy okullarındaki öğretmenlerden başlamak üzere tüm özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin ve eğitim çalışanlarının e-devlet üzerinden alacakları randevuyla aşı olabilecekleri açıklanmıştır.

Şubat ayında sağlık çalışanlarının tümüne açılan koronavirüs aşısı randevusu, 6 Haziran 2021 tarihi itibarıyla Türkiye'deki resmi ve özel kurumlarda çalışan tüm öğretmenlere açılmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021). Bakan Selçuk 6 Temmuz 2021 tarihi itibarıyla Türkiye'deki öğretmenlerin %90'ının ilk doz aşısını olduğunu ve 18 yaşa kadar inen aşılamanın Eylül ayında okulların açılmasında büyük yardımcı olacağını belirtmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021). Akabinde Sağlık Bakanı Koca'nın yaptığı açıklamayla Türkiye'de pozitif PCR testi sonrası aşılama süresi 3 aydan 1 aya indirilirken, koronavirüs aşısı için en alt yaşın 15 olduğu, kronik rahatsızlığı olan hastalarda ise 12 yaşa kadar indiği belirtilmiştir (DW, 2021).

Yeni Millî Eğitim Bakanı Mahmut Özer, 19 Ağustos'ta bir önceki günün verileriyle bir doz aşı olan öğretmenlerin oranının %80,34 iken, iki doz aşı olan öğretmenlerin oranının %69,73 olduğunu açıklamıştır. Bu oranlara bakıldığında birinci doz genel nüfus aşılama oranından %8, ikinci doz genel nüfus aşılama oranından %15 daha fazladır. Aşı zorunluluğu olmadığını belirten Bakan Özer, sınıflarda ya da okullarda çıkacak pozitif vakalarda yapılacakların Sağlık Bakanlığı'nın belirttiği şekilde olacağını da söylemiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021). Bu gelişmelerin ardından Türkiye'de daha önce 15 olan koronavirüs aşısı yaş sınırı 5 Eylül 2021'de 12'ye düşürülmüştür (TRT Haber 5). Son olarak 13 Ocak 2021 tarihinde 5-11 yaşları arasındaki çocuklar için de Türkiye'de aşı randevularının açıldığı bilgisi verilmiş, böylece Türkiye'de ilk aşının üzerinden dokuz ay gibi bir süre geçtikten sonra aşılama için yaş sınırı 5'e inmiştir (Milliyet, 2021).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma sonucu elde edilen bulgular incelendiğinde özel eğitim sürecine yönelik olarak yayımlanmış olan genelgede öne çıkan noktaların, otistik ve ağır düzeyde zihin yetersizliği tanısı olan bireyler ile bu bireylerin birincil bakıcılarının sokağa çıkma kısıtlamalarından muaf olmasına yönelik olduğu görülmektedir. Bu noktada sokağa çıkma kısıtlaması getirilen zaman dilimlerinde sokağa çıkma izni olan otistik ve ağır düzeyde zihin yetersizliği olan bireylere yönelik olarak sosyal etkileşim ve spor etkinlikleri gibi planlamaların yapılmasının ve dışarıdaki zamanlarını daha etkin geçirebilmelerinin sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak bu yönetmeliğe rağmen kamuoyuna yansıyan bazı olaylarda görevli personelin özel gereksinimli bireyleri tanımlayamadığı ve cezai işlem uyguladıkları görülmüştür. Dolayısıyla özellikle kolluk kuvvetlerinin özel gereksinimli bireyler konusunda bilgilendirilmesinin yönetmelik ve yasaları daha etkili uygulamalarını sağlayacağı varsayılmaktadır.

Gerçekleştirilmiş olan çalışmaların sonuçları uzaktan eğitim sürecinin özel eğitim açısından istenilen verimlilikte geçmediğini, eğitimci ve ailelerin uzaktan eğitim sürecinde çeşitli sorunlar yaşadıklarını ve yüz yüze eğitim uygulamalarını tercih ettiklerini göstermektedir (Mengi ve Alpdoğan, 2020; Üresin, İlik, Anıl ve Alicioğlugil, 2021) MEB tarafından özellikle 2020-2021 eğitim öğretim yılında alınan kararlar incelendiğinde özel eğitim okullarının çoğunlukla yüz yüze eğitim yapacak şekilde açık kalmasının sağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte kaynaştırma sınıfında yer alan özel gereksinimli çocuklar açısından yüz yüze eğitimin daha sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle çevrimiçi derslere katılmak durumunda kalan özel gereksinimli öğrencilerin süreçten daha iyi bir şekilde yararlanabilmesine yönelik olarak planlama ve düzenlemelere gereksinim olduğu görülmektedir. Özel gereksinimli çocukların özellikle değişikliklere gösterebilecekleri direnç ve tepkilerin eğitim süreçlerine olabilecek etkileri düşünüldüğünde tedbir ve önlemlerin önceden alınmış olması ve kademeli şekilde uygulanması son derece önemli olmaktadır. Pandemi sürecinde çıkan yönetmelik ve kararların pek çoğunda özel eğitim ve özel gereksinimli öğrenciler açısından netlik olmadığı, uygulama esaslarının detaylı şekilde paydaşlara verilmemiş olduğu görülmektedir. Bu durum aile ve öğretmenlerin bu süreçteki memnuniyetsizliklerinde (Şenol ve Yaşar, 2020; Mengi ve Alpdoğan, 2020) etken olmuş olabilir.

Okul sisteminde özellikle kaynaştırma uygulamalarına önemli bir katkı sağlamakta olan destek eğitim odalarının kullanımı ve nasıl yararlanacağına ilişkin salgın sürecinde resmi bir açıklama ve yönergenin yayımlanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte alınan kararlar uyarınca Özel Eğitim öğretmeni yetiştiren kurumların öğretmenlik uygulaması derslerini çevrimiçi gerçekleştirmeleri sebebi ile MEB bünyesinde yüz yüze çalışma gerçekleştirilmeden öğretmen olarak atanmaları söz konusu olmuştur. Bu durumun salgın sürecinde yetiştirilen özel eğitim öğretmenlerinin uygulama deneyimleri üzerinde olumsuz etkileri olabileceği göz önünde bulundurularak salgın sonrası süreçte istihdam

edildiklerinde özel eğitim hizmeti sunmada daha fazla desteğe gereksinim duyduklarını düşündürmektedir. Dolayısıyla salgın sürecinde çocuklara yönelik olarak alınan kararların dolaylı yollardan başkalarını da etkilemiş olduğu görülmektedir.

Aşılama sisteminde ülkemizde yaşlılardan başlanarak genç vatandaşlara doğru giden bir düzen izlenmesine ve ağır derecede engelli vatandaşların aşılmasına başlanmasına rağmen bu konuda gecikme olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin koronavirüse yakalanma riskinin normal gelişim gösteren bireylere göre daha fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda, aşılama sistemine engelli bireylerin daha hızlı bir şekilde entegre edilmesi gerektiği ve bu yönde erken tedbirlerin alınarak öncelikli olarak işe koşulmasının çok daha uygun olabileceği düşünülmektedir. Tüm bunlara ek olarak özellikle otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuklara yönelik hem maske ve benzeri teçhizat kullanımını alıştırmaya hem de aşılama hazırlamaya yönelik çalışmaların yapılmamış olduğu görülmektedir. Bu nedenle salgın anlarında otizm spektrum bozukluğu gösteren çocukların rutinlerindeki değişiklikler dikkate alınarak önceden bu yönde ağırlıklı çalışmaların yapılmasının yararlı olacağı öngörülmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan rehber, okullarda yüz yüze eğitim ve normalleşme sürecine geçişteki önemli kaynaklardan birisi olmuştur. Bu rehberle birlikte öğrencilerde koronavirüs belirtileri olduğunda, pozitif vakalar olduğunda, bu pozitif vakalardan sonra beş ve 14 gün içinde neler yapılacağına dair bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler okullardaki öğrenci, öğretmen, idareci ve veli gibi tüm paydaşların eğitim sürecine ilişkin oluşmuş ve oluşacak karmaşıklıklarını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca yüz yüze eğitimin devamlılığına yönelik de bir dayanak olarak görüldüğü düşünülmektedir.

Ülkenin doğu ve batısındaki komşularının okulların açık kaldığı süreye bakıldığında tamamen yüz yüze derslerin işlendiği gün sayısı en az İran'da olduğu görülmektedir. Türkiye'de bu sayı 41 günken Yunanistan'da 105 gündür. Kısmen yüz yüze eğitime geçilen günlere bakıldığında en az kısmen yüz yüze eğitim veren ülke 64 günle Türkiye, ardından 127 günle Yunanistan ve en çok kısmen yüz yüze eğitim veren ülke de İran'dır. Okulların kapalı olduğu ve uzaktan eğitime geçtiği gün sayısına bakıldığında ise Türkiye 266 günle en çok uzaktan eğitime devam eden ülke olurken İran'da 141 gün ve Yunanistan'da da 130 gün uzaktan eğitime devam edilmiştir. Koronavirüs pandemisi sürecinde uzaktan eğitim sürecinde teknik açıdan ve ders materyali açısından ne kadar fazla imkân olsa da öğrencilerin akademik başarılarının yüz yüze eğitime göre daha az olduğu, dikkat ve motivasyonla ilgili ise daha fazla problemler yaşandığı görülmektedir. Bu bulgular göz önünde bulundurulduğunda ülkemizdeki yüz yüze eğitim süresinin çok az olduğu ve uzaktan eğitimle geçen sürenin ise diğer iki komşu ülkenin iki katına yakın olması ülkemizdeki öğrencilerin akademik başarılarını olumsuz yönde etkilemiş olabileceği gibi 266 gün uzaktan eğitim alan öğrencilerde motivasyon kaybı ve dikkat eksikliği olma ihtimali de vardır. (Başaran, vd., 2020; Erol & Erol, 2020).

İleriki araştırmalarda:

1. Alınan kararlarla ilgili özel eğitim öğrencilerinin öğretmenlerinden alınan görüşlerin incelendiği bir çalışma yapılabilir.
2. Ekonomik ve eğitim açısından Türkiye'ye denk bir ülkenin bu süreçte aldığı kararların kıyaslandığı bir çalışma yapılabilir.
3. Özel gereksinimli çocukları olan ailelerin Türkiye'deki aşılama sürecine ilişkin görüşlerinin incelendiği bir çalışma yapılabilir.

Koronavirüs ve özel eğitimle ilgili alınan kararlar göz önünde bulundurulduğunda, neredeyse iki senelik süreç içerisinde sınırlı sayıda bilimsel araştırma yapıldığı görülmektedir. Salgın sürecinde özel gereksinimli öğrencilerle ilgili alınan geç ve eksik kararlar ışığında bir sonraki salgın vb. süreçlerde:

1. İçişleri Bakanlığı'nın sokağa çıkma kısıtlamasında özel gereksinimli birey ve ailelerine tanınan hakların ilk günden itibaren alınmalıdır.
2. Zaten düzenlerindeki değişikliklere hızlı uyum sağlayamayan özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde okullarının açılıp kapatılmasında daha kararlı ve değişikliği az olan kararlar alınmalıdır.
3. Aşılama sürecinde hastalığa genetik olarak yatkınlığı olan özel gereksinimli öğrencilerin, aşılama sürecinde daha öncelikli olarak aşı takvimine eklenmesi salgın öncesindeki planlar arasında yerini almalıdır.

4. Salgın sürecinde açıklanan “Özelim Eğitimdeyim” uygulamasının ya da muadili bir uygulamanın herhangi bir salgın, afet vb. durumda özel gereksinimli öğrencilere sunulmak üzere hazır tutulmalı ve içeriklerinin güncellenmelidir.

KAYNAKÇA

- Atlar, H., Uysal, C., Çavuşoğlu, T., Bozkuş-Genç, G., Sani-Bozkurt, S., & Gürgür, H. (2020). Pandemi döneminde özel gereksinimli çocuklar: Evde baş başa kaldık ne yapacağız? Ed. Kürüm-Yapıcıoğlu, D., Pandemi döneminde eğitim, iyileşelim, iyileştirelim. Anı Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E. & Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin Getirisi Olan Uzaktan Eğitimin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma. Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5(2), 368-397.
- Birinci, G., Kılıçer K., Ünlüer, S. ve Kabakçı, I. (2009). Eğitim teknolojisi alanında yapılan durum çalışması araştırmalarının yöntemsel değerlendirilmesi. III. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative research journal, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Daniel, S. J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. Prospects, 1-6. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
- DW, (2021). Aşıda Yaş Sınırı 12'ye Düşürüldü. Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/aşıda-yaş-sınırı-12ye-düşürüldü/a-58874753> (Erişim Tarihi:29/3/2022)
- Education Cannot Wait – ECW (2020). The fierce urgency of now!: Education in emergency response to COVID-19. ECW Policy Reports.
- ElSaheli-Elhage, R. (2021). Access to students and parents and levels of preparedness of educators during the COVID-19 emergency transition to e-learning. International Journal on Studies in Education (IJonSE), 3(2), 61-69. <https://doi.org/10.46328/ijonse.35>
- Erol, M. & Erol, A. (2020). Koronavirüs Pandemi Sürecinde Ebeveynlerin Gözünden İlkokul Öğrencileri. Milli Eğitim Dergisi, Salgın Sürecinde Türkiye’de ve Dünya’da Eğitim, 529-551. DOI: 10.37669/milliegitim.766194
- Grier, E., Lunsky, Y, Sullivan, W. F., & Casson, I. (2020). Health care of adults with intellectual and developmental disabilities in a time of COVID-19. Canadian Family Physician, <https://www.cfp.ca/news/2020/04/09/04-09-02>
- Hughes, N. ve Anderson, G. (2020). The experience of the COVID-19 pandemic in a UK learning disability service: lost in a sea of ever changing variables—a perspective. International Journal of Developmental Disabilities, 1-4. <https://doi.org/10.1080/20473869.2020.1773711>
- Hürriyet, (2020). Okullar Ne Zaman Açılacak? Okullar Açılacak Mı? Meb’ten Uzaktan Eğitim Açıklaması. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-okullar-ne-zaman-acilacak-okullar-acilacak-mi-mebten-uzaktan-egitim-aciklamasi-41671384/2> (Erişim Tarihi:29/6/2021)
- İçişleri Bakanlığı, (2020a). 81 İl Valiliğine Özel Gereksinimi Olan Çocuk ve Gençler Genelgesi. Erişim Adresi: https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-ozel-gereksinimi-olan-cocuk-ve-gencler-genelgesi?fbclid=IwAR0vPXvmb1uUYz-gOwgQnHWcuIJZ_tKykDdSo6hI3q-huIZTmQ66kgwJWA (Erişim Tarihi:8/9/2021)
- İçişleri Bakanlığı, (2020b). Şehir Giriş/Çıkış Tebirleri ve Yaş Sınırlaması. Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlamasi> (Erişim Tarihi:29/06/2021)

- İçişleri Bakanlığı, (2020c). 17-19 Nisan Tarihleri Arasında 30 Büyükşehir ve Zonguldak İl Sınırları İçerisinde Sokağa Çıkma Yasağı. Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/17-19-nisan-tarihleri-arasinda-30-buyuksehir-ve-zonguldak-il-sinirlari-icerisinde-sokaga-cikma-yasagi> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- İçişleri Bakanlığı, (2020d). 30 Büyükşehir ve Zonguldak İlinde 23-24-25-26 Nisan Tarihlerinde Uygulanacak Sokağa Çıkma Kısıtlaması. Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/30-buyuksehir-ve-zonguldak-ilinde-23-24-25-26-nisan-tarihlerinde-uygulanacak-sokaga-cikma-kisitlamasi> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- İçişleri Bakanlığı, (2020e). İl Hıfzıssıhha Meclis Kararı No:59. Erişim Adresi: <http://www.istanbul.gov.tr/kurumlar/istanbul.gov.tr/PDF/Il-Hifzissihha-Meclis-Karari-No-59.pdf> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- İçişleri Bakanlığı, (2021a). Koronavirüs ile Mücadelede Kontrollü Normalleşme Süreci. Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ile-mucadelede-kontrollu-normallesme-sureci> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- İçişleri Bakanlığı, (2021b). 81 İl Valiliğine Kısmi Kapanma Genelgesi Gönderildi. Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-kismi-kapanma-genelgesi-gonderildi> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- İçişleri Bakanlığı, (2021c). Haziran Ayı Normalleşme Tedbirleri Genelgesi. Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/haziran-ayi-normallesme-tedbirleri-genelgesi> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- İçişleri Bakanlığı, (2021d). 81 İl Valiliğine Kademeli Normalleşme Tedbirleri Genelgesi Gönderildi. Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-kademeli-normallesme-tedbirleri-genelgesi-gonderildi> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- İçişleri Bakanlığı, (2022). 81 İl Valiliğine PCR Testi ve HES Koduna İlişkin Genelge Gönderildi. Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-pcr-testi-ve-hes-koduna-iliskin-genelge-gonderildi> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- Karabulut, M. (2020, Mayıs 9). Corona salgını özel eğitime muhtaç çocukları nasıl etkiledi? <https://www.amerikaninsesi.com/a/corona-salgini-korona-ozel-egitim-engelli-cocukokul-nasil-etkiledi/5412912.html>
- Lin, C. Y. (2020). Social reaction toward the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *Social Health and Behavior*, 3(1), 1-2. <https://doi.org/10.1080/22221751.2020.1746199>
- Macaroglu-Akgul, E. (2012). How much we understand life with autism? *Sakarya University Journal of Education*, 2(1), 7-13.
- Mengi, A., & Alpdoğan, Y. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde Özel Eğitim Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 49(1), 413-437. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.776226>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği [Regulations on special education services], 07.07.2018 tarih ve 30471 sayılı Resmi Gazete.
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2020a). Özel Eğitim Uzaktan Eğitim İçerikleri. Erişim Adresi: http://orgm.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=1317 (Erişim Tarihi:08/09/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2020b). Bakan Selçuk Koronavirüse Karşı Eğitim Alanında Alınan Tedbirleri Açıkladı. Erişim Adresi: <https://web.archive.org/web/20200321000702/http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-koronaviruse-karsi-egitim-alaninda-alinan-tedbirleri-acikladi/haber/20497/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2020c). Uzaktan Eğitim 31 Mayıs'a kadar Devam Edecek. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-31-mayisa-kadar-devam-edecek/haber/20803/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2020d). Resmi Eğitim ve Öğretim Kurumları İçin Yüz Yüze Telafi Tamamlama ve Uyum Eğitimi 31 Ağustos'ta Başlayacak . Erişim Adresi:

- <http://www.meb.gov.tr/resm-egitim-ve-ogretim-kurumlari-icin-yuz-yuze-telafi-tamamlama-ve-uyum-egitimi-31-agustosta-baslayacak/haber/21055/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2020e). Bakan Selçuk Uzaktan Eğitimin İlk Ders Zilini Çaldı. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-uzaktan-egitimin-ilk-ders-zilini-caldi/haber/21535/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2020f). Basın Açıklaması. Erişim Adresi: <https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/22189/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021a). Basın Açıklaması. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/22640/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021b). Basın Açıklaması Eğitimde Kontrollü Normalleşme Sürecinde Eğitim Kurumlarının Açılma ve Uygulama Kriterleri. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi-egitimde-kontrollu-normallesme-surecinde-egitim-kurumlarinin-acilma-ve-uygulama-kriterleri/haber/22651/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021c). Basın Açıklaması. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/22900/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021d). Basın Açıklaması. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/23005/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021e). Basın Açıklaması. Erişim Adresi: <https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/23092/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021f). Basın Açıklaması Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitim. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi-yuz-yuze-ve-uzaktan-egitim/haber/23197/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021g). Basın Açıklaması. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/23203/tr> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021h). Basın Açıklaması. Erişim Adresi: <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi-ilkokul-ve-ortaokul-ogrencileri-icin-2-donem-olcme-ve-degerlendirme-uygulamaları/haber/23239/tr> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021ı). Bakan Selçuk, Canlı Yayında Eğitim Gündemini Değerlendirdi. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-canli-yayinda-egitim-gundemini-degerlendirdi/haber/23626/tr> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021i). 6 Eylül’de Tam Zamanlı Olarak Yüz Yüze Eğitim Başlayacak. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/6-eylulde-tam-zamanli-olarak-yuz-yuze-egitim-baslayacak/haber/23878/tr> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021j). Okullarda 2020-2021 Eğitim Öğretim Dönemi Yarın Sona Eriyor. Erişim Adresi: <https://www.meb.gov.tr/okullarda-2020-2021-egitim-ogretim-donemi-yarin-sona-eriyor/haber/23575/tr> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021k). 6 Eylül’de Tam Zamanlı Olarak Yüz Yüze Eğitim Başlayacak. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/6-eylulde-tam-zamanli-olarak-yuz-yuze-egitim-baslayacak/haber/23878/tr> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021l). Bakan Selçuk, Eğitim Gündemindeki Merak Edilen Soruları Canlı Yayında Yanıtladı. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-egitim-gundemindeki-merak-edilen-sorulari-canli-yayinda-yanitladi/haber/23433/tr> (Erişim Tarihi:29/03/2021)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021m). “Okullarda Covid-19 Pozitif Vaka Çıkması Durumunda Yapılması Gereken Uygulamalar Rehberi” Hazırlandı. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/okullarda-covid-19-pozitif-vaka-cikmasi-durumunda-yapilmasi-gereken-uygulamalar-rehberi-hazirlandi/haber/23988/tr> (Erişim Tarihi:11/01/2023)
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2021n). “Okullarda Covid-19 Pozitif Vaka Çıkması Durumunda Yapılması Gereken Uygulamalar Rehberi” Güncellendi. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/okullarda-kovid-19-pozitif-vaka-cikmasi-durumunda-yapilmasi-gereken-uygulamalar-rehberi-guncellendi/haber/24210/tr> (Erişim Tarihi:11/01/2023)

- Milliyet, (2021). ‘5-11 Yaş İçin Aşı Tanımlanabilir’. Erişim adresi: <https://www.Milliyet.com.tr/gundem/5-11-yas-icin-asi-tanimlanabilir-6679877> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- Nelson, L. M., Simard, J. F., Oluyomi, A., Nava, V., Rosas, L. G., Bondy, M. ve Linos, E. (2020). US public concerns about the COVID-19 pandemic from results of a survey given via social media. *JAMA internal medicine*, 180(7), 1020-1022. doi:10.1001/jamainternmed.2020.1369
- Özer, M. (2020). Educational policy actions by the ministry of national education in the times of COVID-19. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129. doi: 10.24106/kefdergi.722280
- Power, N., Dolby, R. ve Thorne, D. (2021). ‘Reflecting or frozen?’The impact of Covid-19 on art therapists working with people with a learning disability. *International Journal of Art Therapy*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/17454832.2020.1871388>
- Saban, A. ve Ersoy, A. (2019). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sağlık Bakanlığı (2021). İlk Koronavirüs Aşısı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’ya Yapıldı. Erişim Adresi: <https://www.saglik.gov.tr/TR,78148/ilk-koronavirus-asisi-saglik-bakani-fahrettin-kocaya-yapildi.html> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- Soylu, N., Dursun, B. O., Savas-Erdeve, S., Oztop, D. B. & Deveci, H. (2019). A healthy nutrition guide for people with autism spectrum disorder. The Ministry of Health.
- Sürer, A. G. (2021). Covid-19 Sürecinde Kentten Kırsala Dönüş Turning From Urban To Rural In The Covid-19 Process. *Kapadokya Coğrafya Dergisi*,1 (3).
- Şenol, F. B., & Yaşar, M. C. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde öğretmen ve ebeveyn gözünden “özel eğitim”. *Millî Eğitim Dergisi*, 49(1), 439-458. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787808>
- Şirin, H. ve Özkan, S. (2020). Dünyada ve Türkiye’de COVID-19 Epidemiyolojisi. *Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi*. (20). 6-13. Doi: 10.24179/kbbbc.2020-76607
- TRT Haber 1, (2020). Evde Eğitim Süresi 30 Nisan’a Kadar Uzatıldı. Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/evde-egitim-suresi-30-nisana-kadar-uzatildi-470161.html> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- TRT Haber 2, (2020). Meb’den Özel Çocuklara Mobil Uygulama “Özelim Eğitimdeyim”. Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/mebden-ozel-cocuklara-mobil-uygulama-ozelim-egitimdeyim-479082.html> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- TRT Haber 3, (2020). Ara Tatili Ne zaman Bitecek? Okullar Ne Zaman Açılacak? Kasım Ayı Ara Tatili. Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/guncel/ara-tatili-ne-zaman-bitecek-okullar-ne-zaman-acilacak-kasim-ayi-ara-tatil-2020-531558.html> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- TRT Haber 4, (2021). Engellilerin Aşılınması Başlıyor. ErişimAdresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/engellilerin-asilanmasi-basliyor-583956.html> (Erişim Tarihi:29/06/2021)
- TRT Haber 5, (2021). Aşılama Yaş Sınırı 12’ye Düştü. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/asilamada-yas-siniri-12ye-dustu-606721.html> (Erişim Tarihi:29/03/2022)
- Tükel, R. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde ruh sağlığı. *Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*. Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/arsiv_haber.php. (Erişim Tarihi:30/09/2020)
- UNESCO, (2020). COVID-19 educational disruption and response. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (Erişim Tarihi:1/10/2021)
- UNESCO, (2022). Dashboards on the Global Monitoring of School Closures Caused by the COVID-19 Pandemic. Erişim adresi: <https://covid19.uis.unesco.org/global-monitoring-school-closures-covid19/> (Erişim Tarihi:18/03/2023)
- Üresin, E., İlik, Ş. Ş., Anıl, A. & Alıcıoğluligil, E. (2021) Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitimin Özel Gereksinimli Öğrencilerin Ebeveynlerinin Görüşlerine Göre İncelenmesi. *Millî Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(2), 121-147.

- Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25 (Special Issue on COVID 19), 142-153. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.721864>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yucesoy-Ozkan, S., Kaya, F., Gulboy, E., Altun, D. E. and Oncul, N. (2020). General and Special Education Practices During The Covid-19 Viral Outbreak In Turkey. *Educational Practices during the COVID-19 Viral Outbreak: International Perspectives*, 19.
- World Economic Forum. (2020, July 3). "I hope he doesn't feel too lonely"- COVID-19 hits people with intellectual disabilities hard. <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/COVID19-coronavirus-intellectual-disabilities-loneliness/>
- World Health Organization (WHO, 2017). Human rights and health. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/human-rights-and-health> (Erişim Tarihi:28/06/2021)